

Lietuvos istorija romantizmo metu ir dabar

Zenonas Ivinskis

I. VADAS

„ ... “ sak V amž. prieš Krist žymus graik filosofas Heraklitas, vadinamas Tamsiuoju. Nieko n ra pastovaus šiame pasaulyje, viskas teka, viskas amžinai keiasi, viskas nuolat kinta; „ir mes negalime du kartu t pa i up lipti, nes vis nauji ir nauji vandens joje b ga“. Šitas mums dabar savaime aiškus, — anais laikais pagrindinis Heraklito filosofijos principas, — gali rasti pritaikym daugelyje sri i , daugelyje moksl , nes tas kitimas daug kur vyksta ir eina be paliovos. Tokis „ ... “ yra aiškiai ap iuopiamas ir istorijos moksle. Savaime suprantama — mes nebegalime praei iai nauj fakt sudaryti, išgalvoti ar išrasti naujus vykius; mes galime juos tik surasti. Kad 1492 metais mir didysis Lietuvos kunigaikštis ir Lenkijos karalius Kazimieras ir buvo atrasta Amerika, kad tais metais gim Ignacas Loyola, ar prad jo savo pontifikat Borgia-Aleksandras VI-sis, ar iš Ispanijos buvo išvaryti arabai ir maurai ir t.t. — t fakt niekas nebegal s pakeisti. Kas yra buv , yra jau vyk amžiams. Ta iau visada gal s kisti paži ros tokius dalykus, ar, pvz., Kazimieras paliko testament , kurios buvo priežastys Kolumbo žygio, kas ved prie Ispanijos konsolidacijos ... Ir nesikei iant patiems faktams, gali keistis paži ros juos, jie gali b ti naujai nu švie iami , surandamos naujos s sijos, iškeliamos naujos priežastys. Istorija neb ra skirta vykiams inventoriskai sužym ti. Jai kaip tik r pi vykiai, tur visuomenin s reikšm s savo psicho-fiziniame priežastingume. Štai d l ko istorijos mokslas taip pat gali kisti ir istoriografija gali išgyventi vairi pasikeitim . Tad kiekviena epocha, kiekvienas laikotarpis turi savo istoriografij , t. y. istorijos mokslo krypt .

Niebuhras buvo pirmas pionierius, kuris pad jo pagrindus kri tiškajam nauj j laik istorijos mokslui, kur taip genialiai sugeb jo savo veikaluose k nyti Leopoldas von Rank . Bet kai tik prasi d jo Vokietijos vienijimo jud jimas, toji istorija ypa pasidar politine

istorija, kurioje svarbiausių objektu visur m dominuoti v a l s t y b . Akivaizdoje to vienijimo fakt buvo taip vadinamieji Mažosios Vokietijos istorikai su Pr s branduoliu, pvz., Droysenas, Sybelis, Treitschk , o šalia j Didžiosios Vokietijos šalininkai¹, daugiausia katalikai (Bohmeris, Jansenas, O. Kloppas, Julius Fickeris). Tos istorijos kryptis m keistis XIX amž. pabaig , o visai kitokia kryptis jau pastebima dabar. Štai Walteris Franke, „Reichsinstitut f r Geschichte d s neuen Deutschlands“, savo atidaromojoje kalboje užpėrnai pareišk tokias paži ras: kadangi istorijos mokslas Vokietijoje buv s nu j s savu keliu, nusigr ž s nuo tautos masi , tap s vien „kabinetini mokslinink susidom jimo objektu“, kurie es pasižym j dažnai mokslinė impotencija, tai jis tur s siderinti t o t a l i s t i n e s p a s t a n g a s ; reiki panaikinti t suskilim ². Žodžiu, istorijai skiriami visai nauji uždaviniai. Vadinasi, kiekviena generacija turi savo istorijos mokykl . Vienokia, pvz., buvo paskutiniojo Že pospolitos karaliaus Stanislovo Augusto laikotarpio istorijos kryptis, kuri koncentravosi apie Adomo Naruševičiaus mokykl ; kitokia buvo Vilniaus universiteto romantik istorik kryptis, vadinama Lelevelio mokyklos vardu, dar kitoniškesn Krokuvos mokyklos kryptis viduryje XIX a.

Vienaip vertino, pvz., Ordin apšviestojo laikotarpio racionalistas Augustas Kotzebue, kuriam dar ir senpr siai, pagal Rousseau princip , yra laiminga, paprasta ir gera tauta, už tat Ordinas jos žalotojas. Jau kitaip ži r jo tai, romantiškoje dvasioje prad j s rašyti, Johannes Voigtas, o dar kitaip, — jau be romantikos idealizmo, — pr siškoje dvasioje raš Heinrichas Treitschk , kurio essay dabar taip m gstamas³.

Istrikas yra ne tik atitinkamos socialin s grup s narys, atein s moksl su tam tikrais prietarais, kurie ir geriausiom pastangom neleidžia b ti absoliuiai objektyviu, bet jis yra taip pat savo laiko vaikas ir tam tikros pasaul ži ros atstovas. Štai visi veiksniai, kurie sudaro tam tikras prielaidas, pastojan ias keli absoliutin ties . Kintant, evoliucionuojant gyvenimo formoms, kinta dažnai ir paži ros pra jusius laikus. Dažnai toji istorija yra suaktualinama, sujungiam su gyvenamuoju momentu. Tokiu b du toji istorija, gyvenimo mokytoja, yra savaimė pertaisoma, iš dalies sukuriama. Štai kiekviena revoliucija neša stambi atmain priešrevoliucini laik istorij . Gyvenimas j pataiso. Rus -komunist istorikas Pokrovskis, pvz., apie car laikus pateik visai kitokias paži ras, negu jos buvo rus istoriografijoje prieš Did j kar . Nors kas praetyje yra buv , yra vyk amžiams, — ir nauj fakt iš-

¹ Georg von Below, Die deutsche Geschichtsschreibung (Handbuch der mittelalterlichen und neueren Geschichte), 1924, psl. 60 sqq.

² Historische Zeitschrift, tom. 153 (1936), psl. 7 sqq.

³ Das deutsche Ordensland Preussen, Ostland (Ostdeutsche Jugendbücherei).

rasti nebegalima, — ta iau palikuoni paži ros ir požvilgiai labai kinta, atsiranda nauj aspekt . Šitokiu b du iškyla nauji klausimai, naujos problemos. ir istorija mainosi. Berlyno universiteto profesorius Eduardas Sprangeris savo domioje paskaitoje Pr s Mokslo Akademijoje (Der Sinn der Voraussetzungslosigkeit in den Geisteswissenschaften) yra aiškiai pabr ž s⁴, kad mokslo be prielaid neb ra ir negali b ti; ypa tai lie ia humanistinius mokslus, kur kiekvienas teigimas negali b ti matematiškai tikslus ir teisingas.

Istorija tod l neb ra negyvas daiktas, nors ji apie negyv prait kalba. Ji tampa gyvos tautin s s mon s išraiška, ji evoliucionuoja.

Ir Lietuvos istorijos mokslas, kur mes šimto met laikotarpyje trumpai apžvelgsime, yra išgyven s tam tikr evoliucij . Vienokia buvo m s istorija XIX a. pirmoje pus je, kiek kitokia aušrinink gadyne, o jau gerokai pasikeitusi ji yra dabar. Toji evoliucija yra susijusi su tais kitimais, kurie yra vyk istorijos moksle XIX amžiuje Vakar Euro poje, ypa Vokietijoje, o per j ir Lenkijoje. Tai buvo taip vadina mosios reakcijos laikotarpis, kuriame atsirado romantin kryptis, pla iai radusi savo atgarsio ir istorijoje. Kas sudar tos romantin s krypties esm istorijoje? Tai buvo, trumpai sakant, atsirad s noras nuo XVIII a. racionalinio kosmopolitizmo pereiti prie savos tautos praeities pažinimo, prie tos tautos gyvenimo gilesnio supratimo, ypa jos vidurini amži , nes ten buvo ži rimas labiausiai pasireišk s tautinis bei nacionalinis gyvenimas. Jei apšviestosis epochos atstovai galvojo kosmopolitiškai ir akcentavo vis žmoni rasi vieningum , romantikai ieškojo kiekvienos tautos savitumo — tik to, kas tautai savita, pastovu. Romantika m gilintis tautos praeities tradicijas ir joms skirti didel vaidmen . Tik tai buvo vertinga, kas buvo gim iš savos tautos dvasios⁵.

Po šit trump ir bendr pastab turime ar iau eiti prie m s uždavinio.

II. ISTORIJOS MOKSLAS VILNIAUS UNIVERSITETE

Pirmiausia reikia mesti žvilgsnis istorij Vilniaus universitete, kuri tur jo didel s reikšm s Lietuvos ateities istorijos mokslui. Nors Vilniaus universitete istorijai atmosfera nebuvo palanki, — neretai vadovaujantieji jam žmon s jai buvo priešingi ir nedav tam reikalui l š , nesudar tinkam s lyg , nors tebuvo tik viena istorijos katedra ir vienas jai profesorius⁶, — ta iau Vilniaus universitete istorijos mokslas

⁴ Berlin 1929 (Sonderausgabe aus dem Sitzungsberichten der Preussischen Akademie der Wissenschaften, phil.-hist. Klasse).

⁵ G. von Below, Die deutsche Geschichtschreibung, o. C., psl. 4 sqq.

⁶ Vincas Maci nas, Lituainistinis s j dis XIX amžiaus pradžioje, Kaunas 1939,

aukštai iškilo ir suklest jo. Tai buvo atskir universiteto d stytoj nuopelnas. Paliesti tos bendros romantinis, — eiti taut ir jos praeit, — krypties, Vilniaus istorikai ne tik kruopšiai rinko Lietuvos istorijos medžiag, su dideliu užsimojimu ieškojo šaltinių, — kaip, pvz., Onacevičius, Danilavičius, — bet taip pat m daug kritiškiau žvelgti praeit. Ypa Ignas Danilavičius, Jaroševičius kritiškumas pažymtinas. Danilavičius savo kruopšiai surinktame rinkinyje „Skarbiec diplomatow“ suabejojo ne vienu dokumentu, daugelį j kritiškai vertino. Su negailestingu mokslininko kritiškumu jis sugriovė ne vien poetišk Lietuvos senovs legend. Lietuvos praeities idealizuotojams jis nelabai patiko, ir galiu pažymti, savo laiške Narbutui reiškė „Daukantas Danilavičiui nepasitenkinimo“⁷. Ir Jaroševičius nagrinėjo Lietuvos praeit objektyviai, neslėpdamas jos neigiamybę. Jo 3-j tomeli „Obraz Litwy“ ir šiandien kai kuriuo atžvilgiu nėra nustojęs reikšmingas. Mylėdami praeit ir jai rodydami daug susidomėjimo, juodu, kaip ir Lelevelis, kuris ypa buvo produktyvus Lenkijos istorijos srityje, aukštai kėlė kritiškumą viliav, kuri kiekvienas istorikas turi tvirtai nuipus laikyti.

Kiek kitaip žiūrėjo Lietuvos praeit Onacevičius, istorijos katedros vedėjas 1818—21 m., viliav statistikos ir diplomatikos d stytojas. Nors ir jis mokėjo kritiškai tyrinėti Lietuvos praeit, — ir jo vaidmuo Lietuvos istoriografijoje yra gana žymus, — bet jis labai poetizavo Lietuvos senovę, piešdamas savo paskaitose traškanias girias, lietuvi patriarchalin gyvenimą, j diev pasaulį, vaidil giesmes, didvyriškus žygius ir t.t.⁸ Onacevičius žavėjosi garbinga Lietuvos senove, ir savo laiške Kraševskiui 1842 m., kritikuodamas jo Vilniaus istorijoje pažiūrėtą Lietuvos didžiuosius kunigaikščius, rašė: „Myliu Gediminą, Kęstutį, Algirdą ir Vytautą, nes jie sudaro Lietuvos didybę ir garbę, mažas ydas didžiomis vertybėmis atlygino“⁹. Panašaus žavėjimosi mes rasime ir Onacevičiaus mokinio, viliavio biulio, Daukanto raštuose. Tai ypa Lelevelio ir jo kolegų kritiškumas, kur prisimėję jaunesnieji kolegos, nepaliko be takos ir Vilniaus universitete studijavusiems kai kuriems lietuviams. Pvz., Onacevičiaus mokinys Kajetonas Nezabitauskas per viešuosius egzaminus skaitė savo rašinį iš lietuvi mitologijos ir ruošėsi išleisti trijų dalių Lietuvos ir Žemaitės istoriją¹⁰. Bet kiek jis buvo kritiškumu susiripinęs, negalime nustatyti. Daug tiksliau jau mes galime kalbėti apie Simoną Stanėvičią, kuris, kritiško Lelevelio mokinys, pats pasižymėjo blaivių kritiškumu. Pvz., išrinkdamas lietuvi mitologiją iš Strykovičiaus, Lasickio, Hartknocho ir žodynų, jis kritikuoja Narbuto sufabri-

⁷ V. Maciūnas, o. c. 200—201 psl.

⁸ V. Maciūnas, o. c. 198 psl.

⁹ V. Maciūnas, o. c. 198-9 psl.

¹⁰ V. Maciūnas, o. c. 205-6 psl.

kuot mitologij , jo sudarytas pasakas, sukurt diev Praamžin . Stanevi ius pastebi, pvz., kad tokio žodžio nes nei šaltiniuose, nei gyvojoje lietuvi kalboje, o Narbutas, rasdamas graik ir rom n mitologijoje Fatum, jo ieškoj s ir lietuvi tik jime; aptik s Sirvydo žodyne pryznaczm — pražimiu ir žinodamas, kad iš veiksmažodži išvestiniai daiktavardžiai baigiasi gal ne -imas, Narbutas ir sudar s žod Praamžinas (vietoje pražinimas). Tokio lietuvi dievo n viena kronika nežinanti. Stanevi ius toliau primena, kad Narbuto cituojamas padavimas apie didvyr Vitolf panašus „T kstanties ir vienos nakties istorij “. Stanevi ius negin ijo, kad toks pasakojimas gal j s b ti žmon se nugirstas, nes liaudis turinti vaizduot ir m gstanti atliekamu laiku sekti pasakas; jose ta iau nieko nes iš krašto istorijos. Tai biaurus mišinys iš vairi istorij nuotrup ir visame pasaulyje išm tyt pasakojim , kurie, nuolat liaudies sukuriami, kur laik gyvuoja, v liau nyksta, o j vietoje nauji atsiranda ar iš tolim krašt atklysta¹¹. Charakteringa, kad Stanevi ius jau netiki ir Simono Grunau suteiktoms žinioms apie Romuvos šventykl ir pagonišk diev trijul . Jis palie ia ir labai rimt klausim , kuris tik žymiai v liau tebuvo iškeltas lietuvi istoriografijoje: iš kur Grunau gal jo žinoti apie prieš j 500 met anks iau buvusius dalykus, jei kiti šaltiniai apie tai nieko nesako? Tok klausim gal jo iškelti tik metodiškai gerai išlavintas žmogus. Stanevi ius, rodos, pirmasis taip pat teisingai kelia klausim , kad Lasickis savo žinomajame „De diis Samagitarum“ daugiausia diev suraš s, bet ir daugiausia pridar s klaid . Pavyzdžiais jis nurodo, kaip atsirado Lasickio diev vardai. Lasickis paprastus lietuvi kalbos žodžius im s diev vardais, o, be to, dar labai iškraip s, pvz., Datanus lietuviškai b t duotoias, o tai ne dievo vardas, bet tik bendrinis daiktavardis. Tariamoji deiv Brekszta taip pat ne deiv s vardas, o veiksmažodis br ksztu. domu pasteb ti, kad v liau panašiai Lasick kritikavo Mierzy skis¹². Gaila tik, kad šitoks kritiškas Stanevi iaus žodis, netikr ir falsifikuot žini klampyn je, lyg koks šviesos spindulis, negal jo b ti pasteb tas, nes šis Stanevi iaus darbas pasiliko rankraštyje. Tokie Stanevi iaus samprotavimai, apie kuriuos mes ia ir detali dav me, padaryti apie 1838 metus, — vadinas, prieš šimt met , — rodo, kad Vilniaus universitete sudarytoji istorijos kryptis, nors ji garbino praeit ir j k l , ta iau buvo kritiška, ir kad ten studentai gaudavo sveik paži r praeit . Negalima pasakyti, kad tos istorijos atstovai b t buv jau pasiek genetin s, istorijos tikr ja mokslo prasme, laipsn .

Genetiniame istorijos laipsnyje pirmoje eil je ži rima, kaip istorijos objektu esanti apraiška yra išsivys iusi; jos tikslas jau ne inventoriškai

¹¹ V. Maci nas, o. c. 207 psl.

¹² V. Maci nas, o. c. 207 psl.

referuoti, ne mokyti ir moralizuoti, bet iširti priežastis ir tolimesn vystym si, kai tuo tarpu pragmatin istorija, dažnai nežir dama- tikro veikimo ar vykio motyv , ieškojo išminties gyvenimui¹³. Vilniaus istorikai jau buvo didele dalimi palikt sen pragmatin s istorijos krypt , kurioje istorija — gyvenimo mokytoja, turinti paprastai pavyzdžiais stebinti, mokyti, aukl ti, ir vaizduoti konkreiais faktais, kaip galutin je s skaitoje laimig ris ir teisingumas. Toji pragmatin istorija, turinti v lesn ms kartoms prieš akis pastatyti pirmtak dideles kovas, pasiaukojimo dorybes, valios pavyzdžius, kaip veikiamos didels kli tys ir t.t., jau Vilniaus profesori darbuose mažai bepasireiškia.

Pirmoje eil je Lelevelis, nor damas pažinti savo tautos sen j praeit , palikdamas sausa deklamacija tapusi Naruševiaus mokini istorij , m eiti pirmuosius šaltinius, juos kritiškai vertinti ir tuo b du iš pirm j versmi stengdamasis prasiskverbti visuomeninio ir politinio gyvenimo vystymosi paslaptis ir sudaryti atskir savo pažir — istoriosofij Lenkijos praeit .

Bet, reikia pasakyti, tas gražus Lelevelio mokyklos ir Vilniaus un-to istorijos vaisius, kurio produktas buvo jau iamas ir Lietuvos istorijos srityje, neišsilaik toliau ilgam. Jeigu mes pažir sime XIX a. antros pus s Lietuvos istorijos darbus, pirmoje eil je lietuvi kalba (svetimtau i darb ia neapžvelgiu), aiškiai žir sime, kad nuo to kritiškumo kelio buvo nuslysta, pasinešta v l pragmatine kryptimi. Šitaip, po istorijos suklest jimo per Vilniaus profesorius, visa generacija v liau Lietuvoje (lietuviškuose darbuose) ne tik nebeturi to ankstyvojo kritiškumo vaisi , bet jau iamas žymus regresas. To priežastis mes paaiškinsime v liau.

III. ISTORIJA SALIA UNIVERSITETO. DAUKANTAS

ia n ra reikalo plaiau d styti, kad XIX a. pradžioje susidar ir šalia Vilniaus universiteto tam tikros s lygos dom tis savo krašto praeitimi. Tokiu dideliu Lietuvos istorijos m g ju buvo Dionizas Poška. Jis žinomas kaip „Mužiko“ autorius, be abejo, daug labiau, negu kaip istorikas. Poška ne tik palaik gyvus santykius su ano meto mokslo žmnmis, bet ir jis pats naiviai — m g jiškai dom josi Lietuvos istorija, ir, kaip jo metu buvo kitur, raš Lietuvos istorij eil mis, nor damas plaiau visuomen sudominti. Akivaizdoje to fakto, kad nebuvo jo laikais ištisinio Lietuvos istorijos veikalo, rad s kun. Wagos mokykliniame 400 psl. lenk istorijos vadov lyje vos 3 psl. skirtus Lietuvos istorijai, Poška

¹³ E. Bernheim, Lehrbuch der historischen Methode und der Geschichtsphilosophie, 1908. 32—35 psl.

skundžiasi, kad nieko neatsiranda, kas gal t Lietuvos istorij parašyti. „Klebonai, prelatai, kanauninkai ir vienuoliai, turtingi d l m s monarch ir prot vi duosnumo, nors lietuvi -žemai i žem je gyvena ir j skani duon valgo, visai nenori prakaituoti, plunksn graužti, senus autorius, kandži apgraužtus bibliotekose vartyti... O mes nelaimingi Lietuviai ir Žemai iai, be gimtosios lietuvi kalbos, be nuodugnaus žodynno, be jokios gramatikos, be jokios tikros istorijos, esame panaš s t perkrikšt (žyd), kurs senas žydiškas knygas sudegino, o nauj j krikš ionišk ne tik neišmoko skaityti, bet net ir vilties neturi j koku nors b du sigyti“¹⁴.

Šitokiais žodžiais, kurie turi dar savo prasm s ir dabar, d st Poška savo nespausdintoje prakalboje prie rašinio „Kaimie io artojo m stymai apie lietuvi -žemai i taut ir kalb “. Nesigilindami pla iau Poškos samprotavimus, turime pasteb ti, kad jis (teisingai) sp ja t , kuris ke tint rašyti Lietuvos istorij , nepasitik ti lietuviams nepalankiais autoriais, nes visi m s istorikai (Dlugošas, Strykovskis, Kojalavi ius ir kiti iki pat XVIII amž.) buv dvasininkai, kurie pagonis lietuvius vos telaik žmoni vardo vertus.

Šitokia Poškos pateikta programa buvo realizuota žinomame Teodoro Narbuto veikal e.

Apžvelgti Narbuto veikal n ra šio darbo uždavinys, ta iau, trumpai tariant, aišku, kad Narbutas, nemat s Vilniaus universiteto, pasiliko Lietuvos istorijos m g jas, ir jo m g jiškumas visur jau iamas. Vadinasi, specialaus pasiruošimo Lietuvos istorijos studijoms negav s, Narbutas, nors tur jo taip pat didel krašto meil ir nor išaukštinti Lietuvos praeit , tebuvo tik kruopštus diletantas ir, deja, ne tik nekritiškas tyrin tojas, bet ir falsifikatorius. Ieškodamas savo krašto praeities didingumo, jis band sau kartais susikurti ir šaltini . Jo veikal o pirmieji trys tomai dr siai gali b ti užantspauduoti be skriaudos Lietuvos istorijos mokslui. D l jo naivaus nekritiškumo ir s moningo istorini fakt ar dokument falsifikavimo, ir kiti tomai su tam tikru atsargumu tegali b ti imami rankas.

Pirmoji Lietuvos istorija lietuviškai buvo parašyta, žinoma, Simano Daukanto, kuris 1816—21 metais buvo studijav s Vilniaus un-te pas Onacevi i , Danilavi i , mažiau pas Lelevel , klausydamas teis s ir istorijos paskait . Palikdamas keturis veikalus iš Lietuvos istorijos sri-ties, Daukantas tapo v lesn m generacijom tautiniu lietuvi istoriku, jau amžininko Akelai io pavadintas Lietuvos žvaigžde ir jos Herodotu¹⁵³. Paliktieji m s istoriko darbai galina tiksliau vertinti jo tri s . Pirmiausia reikia apskritai pasteb ti, kad S. Daukanto istorijos veikalai n ra

¹⁴ V. Maci nas, o. c. 224 psi.

¹⁵ Tauta ir Žodis, III (1925), 296 psl.

tiek daug paniekos verti, kiek jie jos yra užsitrauk. Lengvai numoti jo vis darb ir užantspauduoti j prastai minimumu nekritiškumu b t netikslu. Iš instruktyvaus susirašin jimo su Narbutu Daukantas, tiesa, išeina didesnis istorikas, negu iš savo veikal¹⁶. Tie Daukanto laišakai, taikyti ne plaiai visuomenei, parodo jo neblog orientacij ano laiko Lietuvos istorijos moksle. Iš t laišk mes matome, kad Daukantas žino, pažsta arba turi vis eil šaltini ir medžiagos, necituojamos jo „B de“ ar „Istorijoje žemaitiškoje“. Jis žino Mindaugo prekybos sutart su rygieiais, r pinasi sau nusikopijuodinti Lietuvos keli aprašymus (die litauischen Wegeberichte), jis turi dokumento nuoraš iš Vytauto gin o su kryžiuoiais Benedikto Makros laikais, kur pasakyta: „Pr sai yra taip pat mano t višk , ir aš j reikalausiu iki Osos...“ Jis turi nusikopijav s 1528 m. Lietuvos bajor kariuomen s s rašus (tai, galima sakyti, pirmasis, kad ir nepilnas Lietuvos gyventoj surašymas). Daukantas jau 1843 m. Narbut ilgame laiške informuoja apie „Lietuvos Metrikos“ atskirus šaltinius ir smulkiai aprašo t 1528 met s raš . Daukanto istorijos veikaluose nerasime pacituot šaltini leidini , kuriuos jis, pasirodo, pažsta, — pvz., Muchanov , Rumiancev , Dogelio dokum. rinkinius, Obelensko Liet. Metrik , Dogelio Limites, Acta Borussica, Codex Pomeraniae, Codex diplomaticus Prussicus, Raczyński Codex diplomaticus Lithuaniae...¹⁷ Daukanto knyg s rašas taip pat parodo, kad jis savo bibliotekoje tur jo daugum to meto Lietuvos ir Ryt Europos istorijos veikal , svarbi iki tol pasirodžiusi šaltini . Štai jis turi, — dar jo laikais nepasirodžius Scr. rer. Pruss. V-ms tomams, — senuosius Vygando, Posilg s, Gilbert de Lanoy, Scr. rer. Livonicarum (2 tomas) ir kt. šaltini bei rinkini leidinius¹⁸. Daukantas turi taip pat nuovok apie archyvus; jis žino, kad Vatikane Lietuvai yra begal s medžiagos, pažsta Rygos archyv , orientuojasi apie priva ius rinkinius ir t. t.

Daukanto uol s ir gaus s patarimai ir nurodymai laiškuose rodo, kad jis tur jo sveiko nusimanymo istorijoje. Jis karštai ragina Narbut , rad s jo asmenyje ne „koroniar “ — lenkinink , „pirmi pirmiausiai surinkti dokumentus, kurie lig šios dienos teb ra išm tyti ir nežinomi“. Tat Daukantas, bent teoretiškai, žinojo ir suprato Lietuvos istorijos m o k s l i n keli , tod l kyla rimtas klausimas, — kod l jis savo veikaluose atsiliko nuo Lelevelio, Danilav iaus, Jaroševi iaus net savo tautie io amžininko Valan iaus?

Svarbiausioji priežastis, d l kurios Daukanto veikaluose nematyti kritiško žvilgsnio praeit , yra ta, kad jis savo darbus raš p l a t e s n e i

¹⁶ M s Senov , I t. Nr. 4-5 (1922), 690—795 psl. (išl. A. Janulaitis).

¹⁷ Z. Ivinskis, Simanas Daukantas ir Lietuvos istorija, „Naujoji Romuva“, 1936 m. Nr. 11 (271), 249 psl.

¹⁸ M. Biržiška, Simano Daukanto biblioteka, rink. „Iš m s kult ros ir literat ros istorijos“, II (1938), 143—154 psl.

lietuvi visuomenei. M s istorikas savo „Darbus sen j lietuvi ir Žemai i“, rašytus ne 1822, bet apie 1830 m., kaip jis pats sakosi, skyr „ne d l mokytyr ir galvo i“, bet „d l t motin, kurios geba savo vaikams darbus j bo i prabo i pasakoti“. Ir savo „Istorijoje Žemaitiškoje“ (I, 102) Daukantas pasisako: neaiškias ir painias problemas palieka jis „mokytiems vyrams išnagrinti“, o rašo vis apie aiškius dalykus liaudžia i. Daukantas pirmasis veikalas, „Darbai“, parašytas jam neseniai iš jus iš Vilniaus universiteto; tai pradedan io istoriko rašinys, sukompiliuotas iš Strykovskio, Kojalavi iaus, Kotzebues ir N. Karamzino, yra lyg pirmoji jo istorijos redakcija¹⁹. Suprasdamas istorijos aukl jam j reikšm, Daukantas „Darbuose“ duoda daug t vyn s meil s pavyzdži. Kaip lenkuose, žlugus Že pospolitai, vaizduoti savo didži praeit pasidar moralin s paguodos šaltinis dabarties priespaudoje, taip Daukantui r p jo lietuviuose per praeit sužadinti tautin s ambicijos id jas, daryti iš jos aukl jam j priemone, kaip XIX amž. pradžioje buvo su savo istorija padar lenkai. Šitai jau nuo savo pirmojo veikal („Darb“) prad j s vaizduoti šviesi Lietuvos praeit, gimtosios žem s praeities garb ir grož, Daukantas laik j paguodos šaltiniu dabar iai. Dažnai žmogus yra link s dabarties b dose ir varguose pasiguosti ir pasistiprinti gražiais ir turtingais praeities atsiminimais. Jau XVI amž., kai lietuviai realiame politikos gyvenime savo santykiuose su lenkais buvo daug nustoj, atsirado II-ji Lietuvos metraš io redakcija, kuri garbino ir k l lietuvi senov, Vytauto laik didyb, lietuvi pranašum prieš lenkus ir t.t. Visas tas garbingas žvelgimas praeit maždaug parod, k faktiškasis gyvenimas lietuviams jau buvo at m s. Ar n ra šio kio tokio panašumo ir m s artimiausioje praeityje, kai suirus Lietuvos politiniams santykiams su lenkais, ne retai kai kurie patys veiklieji lenk politikos ir kult ros gyvenimo žmon s, m s paguodai ir susiramimui, buvo iki šiol laikomi lietuviais, minima j lietuviška kilm.

Daukantas nor jo taip pat parodyti t garbing tautos senov jos suvargusiems palikuonims. Nors ir neblogai orientavosi Lietuvos istorijos klausimuose, jis gr žo pragmatin istorij, nor damas tautie ius pamokyti.

Je i Valan iui pasisek savo „Vyskupyst“ parašyti populiariai, bet kartu paremti j ir m o k s l u i naudinga medžiaga iš Varni ir Vilniaus kapitul, parapij archyv^{19a}, tai Daukantas prisitaik prie platesn s visuomen s ne tik savo terminologija, bet ir turiniu tiek, kad iš jo nebe mokslo veikalas, bet darbas, atsilik s nuo to laiko istorijos metodo. Jame yra daug mažiau panaudota medžiagos, negu Daukantas buvo susirink s. Jame yra parodyta mažiau istoriško sugeb jimo, negu rodo Daukanto ko-

¹⁹ V. Maci nas, Lituanistinis s j dis, o. c. 205 psl.

^{19a} Žr. Jonas Matusas, Motiejus Valan ius kaip istorikas, Senov (H. m. f-to istorijos skyriaus darbai), IV (1938), 5–24 psl.

respondencija, kurioje jis duoda nauding nurodym bei raginim pa-
iam Narbutui²⁰. Savo istorijoje gi Daukantas nori tautie ius pamokyti.
Bet kai tik istorija tampa didaktika, kritiškumas žlunga. Ir Dau-
kanto 1830—50 metais rašytiems veikalams, jau ano meto istoriografi-
jos mastu, galima ne mažai prikišti, jei juos ži r si vien istoriko akimis.
Juk tuo pa iu laiku (1827—39) pasirodžiusi Jono Voigto „Geschichte
Preussens“ daro visai kitok sp d istorin s kritikos ir pa i fakt iš-
d stymo atžvilgiu. Jei Voigto istorijos tikslas yra pažinti istorin ties ,
surasti praeities vyki s sijas, genez , nustatyti fakt priežastis, tai
Daukanto istorijos tikslas, kaip mat me, yra praktiškas; jis nori kitiems
tautie iams kv pti savo tautos meil . Jis nori per praeit kelti lie-
tuvi tautin s mon . Jei Voigto istorija ieško daugiau genetinio prado,
tai Daukanto veikalai yra pragmatiškai referuojamo pob džio, ko-
ki neberaš Vilniaus min tieji istorikai. M s istorikas pasakoja apie
valdovus, kunigaikš ius, iškelia j ger sias puses, charakterizuoja juos
dažnai panašiais posakiais, iškeldamas j gerus darbus, šventai ži r -
damas, k gera pasakys kuri kronika, o k bloga, ar negera rasdamas —
atmeta. Tokiu b du praeityje jis ieškojo ne gryo mokslo tiesos, o tau-
tin s lietuvi s mon s, pa i lietuvi .

Buvo dar ir kit priežas i , kurios neleido Daukantui pasireikšti
Lelevelio mokyklos ištikimu mokiniu. Daukantui nebebuvo tek ar iau
pažinti Vilniaus universitete nei kritiško Danilavi iaus, nei erudito Jaro-
ševi iaus, nes jis jau baig mokslus, kai šiedu prad jo d styti. Ar iau
buvo Daukantas sutap s su Onacevi iumi, bet iš jo labai daug pasimo-
kyti negal jo, nes šis, labai romantiškai gerbdamas ir myl damas pra-
eit , nebesugeb jo b ti labai kritiškas. Iš Daukanto laišk , rašyt Narbu-
tui, matyti, kad pirmasis labai m go Onacevi i , ir, rodos, tod l, kad tarp
j dviej b ta ne mažo panašumo.

Kritiškai vertinant Daukanto istorijos darb , reikia priminti, kad jis
nor jo b ti praktiškas ir daugiadarbis gyvenimo rašytojas, kuris duoda
lotyn kalbos vadov l, elementori , dainas, pasakas, moko kaip auginti
tabak , apynius, nurodo kaip laikyti bites, kaip girias kirsti, kaip nuo
gaisro apsaugoti, kaip veisti sodus... Daukanto istorijos darbui
trukd , be to, nuolatiniai jo sveikatos negalavimai, didel laiko stoka
(ypa Petrapilyje), o dar labiau vis netur jimas pakankamai l š . Dar
viena svarbi kli tis, kuri Daukantui pastojo keli tikrus mokslininkus,
tai buvo iki fanatiškumo ein s antilenkiškas nusistatymas. Pakankamai
tai yra užakcentav s J. Ambrazevi ius²¹. Daukantas yra pirmasis iš
lietuvi , kuris aiškiai nepasitiki lenkais, ypa „Koronos“ lenkais, ži ri

²⁰ Z. Ivinskis, Sim. Daukantas ir Lietuvos istorija, o. c. 249 psl.

²¹ Simanas Daukantas lietuvi tautin s s mon s evoliucijoje, „Židiny“, 1936 m.
Nr. 2, 136-7 psl. Tas pats rink. „Lietuvi rašytojai“, 1938, 27 psl.

j veiksmuose intrigas, klastas, apgaulės. J istorikai es labai tendencingi, „ne visk skelbia, išrenka tik sau naudingus šaltinius, Lietuvos istorijos dokumentus slepia, ir visokiais b dais r pinasi, kad Lietuvos istorijos neb t“, rašo Daukantas Narbutui²² ir nurodo, kad „kroniarai“ už jokius pinigus nebegr žins pa iupt Lietuvos istorijos šaltini . Net korekt ros klaidas Lietuv lie ian iose knygoose Daukantas priskiria lenkams, pvz., paties Narbuto istorijoje tur jo b ti pažym ta, kad lietuvi vardas pirm kart yra minimas 1009 m. „Korektoriai (lenkai), — rašo Daukantas, — pad jo 1090 metus, vadinasi amžiumi v liau“. Korespondencija su Narbutu duoda dar vis eil fakt , kurie rodo, kaip aiškiai Daukantas jau buvo nukryp s prieš lenkus. Piktinosi jis lenk istorik kritiškumu Lietuvos istorijos atžvilgiu. Apie t žinom istorik Danilavi i , kuris stebina save istorine kritika ir erudicija, bet nepanor jo lietuviu pavadinti „grosse Nation“, Daukantas savo laiške Narbutui sako: „Reik jo pirma garsiajam profesoriui išmokti tos kalbos bent asmenavimo ir linksniavimo, tai tikrai kitaip b t galvoj s ir išsprend s apie t taut“²³. Patarimas tink s ir ši dien lenk istorikams, iš kuri jei vienas kitas ir žino, kas Lietuvos istorijos srityje yra daroma, tai tik daugiausia iš antraš i . Tokiu b du per j s lenk istorik aiškion o pozicijon , n už jokius pinigus jiems nesutikdamas savo rankraš i perleisti, tas Daukantas negal jo ramiai ži r ti, kaip jie, prad dami dom tis Lietuvos istorija, j suko „Koronos“ naudai, tiesiog maltretavo. Gal dabar ir naivus atrodo toks Daukanto nusistatymas lenk istorik bei tyrin toj (net Danilavi iaus, Jaroševii iaus) atžvilgiu, bet kas paž sta lenk istoriografij — j supras, ir iš dalies tas ano istoriko nusistatymas, — žinoma, su išimtimis, — rado pateisinimo ir v liau. Bet šiaip ar taip toji iki pat smulkmen radikali Daukanto antilenkiška tendencija, kuri n a u d i n g a ir r e i k a l i n g a buvo tautinio atgimimo laikotarpyje, atsiskiriant nuo bendro palikimo su lenkais — Daukanto veikalams yra sudariusi dar vien minus .

Iš tos opozicijos jis ir buvo pasuk s jau nebe istoriška linkme. Jam r p jo savo veikaluose sukurti diding Lietuvos praeit ; bet netur damas pakankamai šaltini (kronikos yra paprastai lenk rašytos), jis k r j vaizdais, priimdamas tik kas gera. Daukanto darbas parodo, kaip buvo jo veikalams kenksmingas toks iš anksto nusistatymas lenk istorik atžvilgiu ir nekritiškas atmetimas to, k jie buvo šaltiniais pasiremdami dav .

B t atskiras darbas atidžiai išstudijuoti Daukanto istorijos veikalus ir tiksliau nustatyti ne tik jo metod , bet ir šaltinius bei versmes. Bet met žvilgsn , pvz., „B d“, — kuris yra ne gryna mokslin studija, bet

²² „M s Senov“, X, Nr. 4-5 (1922), 723 psl.

²³ Ten pat 726 psl.

daugiau didaktinis tautiškai-patriotinio auklėjimo ir doros vadovėlis dabar yra, negu pagal istorijos versmės atgaminimas praėjus, — matome, kad jis turi originali minėtas. Štai, pvz., skyriuje apie lietuvių tikybą Daukantas pareiškia, kad lietuviai neturį stablę, žinoma, jis lietuvių kultūrai reikšmingą evoliuciją, duoda savotišką aiškinimą apie vieną Dievą — tik jo daug vardų (smarkiai kritikuoja Strykowski, kuris lietuviams nori tiek dievą brukti, kiek paį žodžių nra į kalboje), originaliai aiškina medžiagą kultūrai t. t.²⁴.

Bet jei lyginsime Daukanto „B d“ su beveik tais pat metais pasirodžiusiu tos pat ršies veikalu Jaroševičiaus „Obraz Litwy“ (B d — 1845, Obraz — 1844), tai matysime, kad tas lyginimas išeina Daukanto nenaudai; jis tuo domėsnis, kad Daukantas savo „B d“ Jaroševičiui nesinaudojo, bet jis šituo lenkišku veikalu, kaip rašo Narbutui, vargu b tu ir naudoj sis. Jei Jaroševičius savo darb raš iš kronik, akt, privilegij, laišk, statut, tai Daukanto „B d“ dvelkia 19-tojo amž. lietuvi sodyiaus kultūra, dažnai iš patarli ir priežodži išvedant senuosius lietuvi kultūros santykius. Jei Jaroševičius aprašo lietuvi kultūros istoriją atskirais trimis tarpniais, Daukantas neskiria atskir kultūros perijod tarp atskir amži; jam neb ra jokios evoliucijos²⁵. Nors tie lyginimai išeina Jaroševičiaus naudai, Daukantas apie savo bendra laik istorik 1845 m. raš: „Menkas jo veikalas apie Girulius — be erudicijos ir išvad, nedaug geresnis ir atsi stasis (Obraz Litwy), nes p. Jaroševičius tos nuomonės, kad Lietuvoje buvusi tokia pat baudžiava, kokia yra šiandien, bet tai yra didžiausia klaida... Lenkai mums atneš valdžios oligarchiją ir valstieį luomo baudžiav, kas t dalyk nežino, netur t ir pasakoti tušį 15 ar 16 amžiaus kronist pasak ..“²⁶

Daukantas, nors iš keturių jo darb tik „B d“ jo laiku tebuvo išleistas, raš savo veikalus lietuvi visuomenei pabusti ir susiprasti, kada dar nebuvo ryškios minties skirtis nuo lenk. Jo paliktas tradicijas vyst jo palikuoniai tautinio atgimimo laikotarpyje. Daukantas tapo jiems tautiniu istoriku. Jau „Aušroje“, „Varpe“ net keturis kartus vairiomis progomis buvo d tos Daukanto biografijos ir jo darb aprašymai; ypa aušrinink ideologija buvo artima Daukantui, o kai kurie j, lankydamį jo kap, kaip matyti iš „Varpo“, dar labiau ryžosi tapti lietuviams.

²⁴ Z. Ivinskis, Medžiagų kultas lietuvi religijoje, „Soter“ XV, 1938 m., Nr. 2, 151-2 psl.

²⁵ Z. Ivinskis, Lietuvių kultūros istorikas Simanas Daukantas, „Naujoji Romuva“, 1936 m., Nr. 12, 277 psl.

²⁶ „Mus Senov“, I, Nr. 4-5, (1922), 749 psl.

IV. ISTORIJA „AUŠROJE“ IR VARPE IR JOS ROMANTIN KRYPTIS IKI POKARINI LAIK

Nustatyti tautinio atgimimo laikotarpio m s istorijos krypti, kuri susideda iš daugyb s smulki laikraštini darbeli ir vienos kitos knygu- t s, n ra tiesioginis mano paskaitos uždavinys, ta iau trumpai ties juo sustosiu.

Reikšmingi visam aušrinink nusistatymui praeities atžvilgiu yra programiniai J. Basanavi iaus žodžiai, kuriuos jis paraš pirmajame „Auš-ros“ žanginiame straipsnyje (6 psl.):

„Kaip kiekvienas Žmogus atsimindamas wis sawo gyvenimo b gi, atsiži r damas atgalios mato ir numano, kas jis yra buw s ir kuomi tap s, supranta, koku savo inpatibiu delei jis tap s toks, o ne kitoks; taip ir wisa musu gimine (tauta) tur tu atminti ir pažinti pra jusi laik , kuri ira giwenus ant szios Lietuwos žemes, ir wisus laimingus ir nelaimingus at- sitikimus, kurie sziokiu ar tokiu budu padare musu gimin toki , koki szendie regime ir pawede j tiems wargams, kuriuose mes giwename . . . Musu tad ipatingiausias ir didžiausias r pestis bus — duoti pažinti musu broliams Lietuwoj nusidawimu senowes gadin s ir weikalu musu gar- bingu sentewiu, kuriu darbus ir tewiszkes meil užmirsz nežinome mes patis, kuriu tewu esame sunus bei nepoczai (an kai, waiku waikai). Jei kožnas geras ir patogus sunus guodoja sawo tewus ir tewu tewus, tai ir mes, Lietuwei, szios gadin s turime sekti pawizdi geru sunu senowes Lietuwos; todelei pirmiu pirmiausei turime pažinti juju senowiszk giv- nim , bud , dab ir tikib , juju darbus ir rupesczius; nes ju giwenim pa- žin , pažinsime geriaus juos, o juos pažin ir patis pasižinsime“.

Šitie programiniai žodžiai „Aušroje“ buvo su kaupu vykdomi. Jau „Varpas“ 1893 m., min damas „Aušros“ pasirodymo dešimtmet , labai apgailiestaudamas (1893 m., 81 psl.) be kitko, kad Daukanto istorija, pra- kilnios ir moksliškos bei lingvistiškos vert s darbas pasilik s rankraštyje, rašo, jog pradedant lietuvi „krut jim “ per maža buvo sujudinti ir pa- kelti t vyniškus lietuvi jausmus, „reik jo dar parodyti, kad Lietuva, nors šiandien nusmelkta, nustelbta dvasiškai, po tekme svetimtau io jun- go“, turi savyje j g . „Tos dvasiškos Lietuvos sp kos pasireišk , ypa praeityje“. Visa serija etnografiškai-istorini straipsni „Aušroje“ turi tiksl parodyti didel lietuvi kult r praeityje, žymi j kilm . Dau- guma j parašyti J. Basanavi iaus. Straipsnyje „Lietuvos Dunojus ar lotyniškas Danubius“ parodyta, kad lietuviai, prieš ateidami dabartin Lietuv , gyven apie Dunoj ir vadin si graik ir rom n raštuose tra- kais. ia jau formuojasi tokia Basanavi iaus teorija apie trakiškai-frygiš- k lietuvi kilm iš Trakijos, kuri v liau tapo jo gyvenimo svajon ir jo mokslo tikslas. Jai, tikram m s tautinio romantizmo padarui, pad jo

Basanavi ius geriausias savo mokslines j gas; jis tvirtai tik jo, kad jam pasiseks visus lietuvius ja tikinti, ir mir savo darbo neužbaig s. Toji teorija, kildinanti lietuvius iš garbingos trak -fryg tautos, tur jo parodyti, kad t kstan ius met išlikusi gyva sunkiausiose gyvenimo s -lygose, dabar lietuvi tauta nebegali išnykti. . .

Kitame „Aušros“ straipsnyje „Iš priežasties atradimo rašyto akmens“ nor ta parodyti, kad lietuviai jau gilioje senov je tur jo savo rašmenis, o straipsnyje „Kulti trypti“ autorius nor jo parodyti, kad patys lenkai iš trak yra išmok žem dirbti. Kituose straipsniuose „Apie kun-š i vardus“, „Apie senov s lietuvi pilis“, „Debes išsklaidymas“, „Lietuviai kit gadyn ir šiandien“ v l duota apie garsi praeit fakt (Varpas, 1893, 84 psl.). Stengdamiesi pamin ti naujus svetim j (à la Schleicherio) raštus apie Lietuv , aušrininkai pavyzdžiais nor jo rodyti, kad „Lietuwei lenktu galvas prieš patogi , szulni , daili , neiszpasakytinai sen lietuviszk savo garbingu sent wi kalb “ (Aušra, 1885, 43 psl.). Kitur v l rodin jama, kad Kasciuška buvo lietuvininkas (Aušra, 1883, 137 psl.), neužmiršti ir praeities rašytojai, — istorikai, literatai, — Donelaitas. Poška, Strazdelis, Daukantas ir kiti; net korespondencijos ir laikraš i santraukos istorijos prisisunkusios, vis besistengiant kalb ti apie garbing sen senov , didži j kunigaikš i laikus. Šitaip m gina dažnas aušrininkas rašyti apie t praeit , daryti savo išvad . N. Akelaitis, pvz., rodin ja, kad apie Kaun jau pasakoj s Herodotas (Aušra, 1885, 209 psl.), Šli pas ir Basanavi ius, sekdami Daukantu, irgi siekia išaiškinti lietuvi sen j ir garbing j istorij . Toji istorija tarnavo palyginimui, šviesi Lietuvos praeitis buvo gretinama prie skurdžios dabarties. Šitaip žvelgiant ir nusi- kreipiant veidu praeit , visai panašiai, kaip lenk ir ypa ek tautoje, vyst si lietuvi atgimimas. Akivaizdoje dabarties sunykimo visi bus skatinami dar labiau garbinti praeit , kuri jau buvo išnykusi. 1904 m. leidamas savo veikalo „Lietuvi tauta senov je ir šiandien“ I-j tom , dr. Jonas Šli pas rašo: (Lietuvos) „Istorija — gi mums suteikia dr sa gyvenim , padilgina tautos paj gas, kv pia pasitik jim ateit , sudrutina idealus savistovumo ir nepriegulmyb s nuo svetimtau i persvaro ir valdžios“ (3 psl.). Po šitokia parole patriotiškai, bet kartu ir gana populiariai, m g jiškai yra parašytas Šli po tas trij tom veikalas. Toks iki pat XX amžiaus pradžios ir iki ši dien besitrauki s diletantizmas, su ta pa ia pragmatiškai-didaktine tendencija, kuri labai toli nuo genetin s istorijos laipsnio, yra dar ir dabar pastebimas Lietuvos istorijoje.

Ano meto s lygose tai buvo pateisinama. Tautinis atgimimas at jo per praeities garbinim , per istorij . domu pasteb ti: nors lietuviai „Aušros“ gadyn je jau aiškiai skyr si nuo lenk , ta iau lenk veikalai, kuriuose buvo garbinama lietuvi praeitis, su dideliu uolumu buvo skaitomi. Negaliu pla iau ties tuo dalyku sustoti, bet pamin siu didel

Kraševskio reikšm . K Narbutas buvo pla iai išd st s savo mokslo veikale, supoetino ir išpopuliarino Juozas Ignas Kraševskis. Savo trilogijoje „Anafielas“, ypa „Vitolo raudoje“ ir „Vytauto žygiuose“, su didele meile vaizdavo lietuvi praeit . Tod l jo raštai pasidar ilgam laikui m s atgimstan ios inteligentijos tvirtu s mon s turtu. Kam iš j nedar sp - džio ištisa „Vitolo rauda“, kur ilgoje poemoje, remiantis Narbuto duomenimis, apdainuota meil s deiv Milda ir jos švelni meil s nui Vitolui? „Aušros“ pirmajame numeryje, kuriame ypa gausu medžiagos apie praeit , t j „Vitolo raud “ recenzuodamas, Jurgis Mikšas sako: „kas griko-nams Odis ja su Ilijada, Rimijonams Eneida, židams senasis testamentas, krikš ionims naujasis testamentas, tai mums kaipo Lietuviams, szita giesm Witolo rauda“ (I, 18 psl.).

Ne kokius mokslo veikalus išstudijav , bet prisiskait Kraševskio mitologijos ir garsios praeities duomenimis nuspalvint rašt , kurie nukreipti net prieš lenkus, lietuvi inteligentai m savarankiškiau galvoti. Štai v l matyti, kaip toji praeitis, nors ji didaktiškai-pragmatiniu b du d s-toma, tur jo didžiul s reikšm s atgimimui. Dar reik t tiksliau t praeities vaidmen vertinti. Ne kritiška ir autentiškais faktais nublankinta mokslin istorija, o toji konkretizuota ir romantiška bei mitologin praeitis su savo „dievai iais“, su legendomis ir mitais tur jo daug reikšm s atgimstan iai lietuvi visuomenei. Ji buvo ilgam giliai siskverbusi tos kartos smegenis. Kuris iš aušrinink nesidom jo ta praeitimi, lietuvi mitologij ? Basanavi ius jos neišleido iš aki per vis gyvenim ir ja žav damasis buvo m s teigti, kad krikš ionyb , sunaikindama t brang lietuvi dvasios turt , pakirtusi ir j galyb s j gas, o Jonas Šli pas prieš šešerius metus išleido pla i lietuvi „mythologij “ ir turinio atžvilgiu parašyt anoje XIX amž. dvasioje.

Nuo „Aušros“ ideologijos daugeliu atžvilgi , kaip žinome, nutolo „Varpas“, iškeldamas jau pozityvesnius ir praktiškesnius š kius, ta iau ir jo skiltyse aušrininkiška praeities garbinimo kryptis aiškiai ap iuopiama. Nors „Varpo“ programiniame žodyje visai nieko nebeapasakyta apie istorij , ta iau jos gana gausu iš pat pirm j numeri . Štai per dešimt numeri eina Jono Vincai io, t. y. Staugai io iš Stadnickio ir Wolffo su-lietuvintas darbas apie Algird ir K stut . J. Bitaitis duoda ištis eil straipsni iš Lietuvos archeologijos net su daugybe iliustracij , parafrazuodamas Daugirdo ir kit tyrin jimus. Dažnai polemikoje su lenkais griebiamasi istorijos. Štai strp. apie „sulenk jusius lietuvius“ tiems, kurie žeidžia lietuvi tautos garb teigdami, jog „m s kalba „muzikiška“,“ atsakyta: „Ta kalba kalb jo m s didis Gediminas, Algirdas, K stutis, Birusa ir didis Vytautas galingiausias Viešpats savo laiku“. Kitam strp. („Už k mes lenkams turime b ti d kingi arba ned kingi“) padarytas pagrindinis atsiskaitymas su lenkais d l krikšto, kuriuo jau prieš 1385 m. daug

buv r pintasi Lietuvoje; o d l unijos, pasiremiant Bobrzynskiu, rodin - jama, kad unija Lenkij , o ne Lietuv išgelb jo nuo praž ties. Su ne mažu kalbiniu ir istoriniu aparatu autorius rodin ja, kad lenkai istorijoje nedav nieko lietuviams nei kult riško, nei dvasiško, tod l ne lietuviai privalo b ti d kingi, bet lenkai. Kur tik „Varpe“ polemika, kur rašoma „pro domo sua“ — vis griebiamasi istorijos. Ta polemiška Lietuvos istorijos tendencija, akivaizdoje lenk istoriografijos, n ra išnykusi iki pat šiol. Aniems laikams ji buvo tikslinga ir suprantama. Mokslo tokiuose straipsniuose n nereikia ži r ti (pvz., dar 1894 m. „Varpe“ per kelis numerius rodin jama rusišk j plot lietuviškumas tokia abejotina filologija: Vitebskas nuo vyti, Piskas nuo pinti, Drutskas — nuo dr tas, Smolenskas — nuo smala etc.), ta iau visi tie dalykai mums parodo aiški krypt .

Jei lenk lietuviams palank s istorijos ir literat r.-istoriški veikalai periodikoje b davo ver iami ar palankiai recenzuojami, tai su dideliu nepasitik jimu b davo sutinkami kritiški lenk išvedžiojimai apie sen j prait . Štai, pvz., Mierzy skio gausi darb išvedžiojimai, kurie negailastingai ir dr siai griov t apie sen j lietuvi kult susidarius v lvy romantizm , — lietuviai netur j tikr šventykl , nepažin antropomorfiško pavidalo stab , netur j tos garsiosios trejyb s nei pažin dvasinink hierarchijos su galinguoju krivi -krivai iu, — lietuvi šviesuomen s buvo labai skeptiškai sutikti. B gos susirašin jimas su Tumu-Vaižgantu iš 1903 m. parodo, kad Jaunius ruoš si rašyti aštri stambiausio Mierzy skio veikalo „Romov s“ kritik , kurioje „Mierzy skis ant lietuvi prikalt jo neb t daikt ... Jo darbas nieko vertas rašinys“, sako B ga kitame laiške. Prikisdamas Mierzy skiui nemoksliskum ir tendencingum , piktinosi ypa B ga, kad Mierz. su Brückneriu teigi , b k lietuviai netur j šventykl . „Mierzy sk ir Brückner , — rašo B ga, — už tok melavim ir spiaudym faktams akis prider t pavadinti tuo vardu, kuriuo jie pavardžiuoja visai nekalt vieniš Siman Grunau, — ir toliau B ga rašo, — Grunau nieko nepraman ..“²⁷ Gana aštriai prieš Mierzy skio „Źródła“ buvo pasisak s dar 1894 m. „Varpe“ V. Pietaris, pažym -damas, kad lenkai neteisingai be paliovos skriaudžia lietuvius ir lietuviyst . Ar tai n ra toji pat linija, kuri jau taip aiškiai buvo už m s savo laiku Daukantas? Ir jaunas kun. A. Alekna, 1896 m. atsiliepdamas apie II-j Mierzy skio „Źródła“ dal „T vyn s Sarge“, nesutinka, kad lietuviai neb t tur j rašto, ar neb t buv krivi . O recenzuodamas ten pat Latkovskio monografij apie Mindaug , jam pla iai primena sen j lietuvi galyb ir kult r su j savu raštu.

Ta iau tie kritiški lenk teigimai, kuriuos ano meto lietuviai taip

²⁷ Z. Ivinskis, Medži kultas lietuvi religijoje, O. c. 155-6 psl:

kvestijonavo, nekalbant apie kai kuriuos trūkumus, tur jo būti didėle dalimi viliu kritiškesni tyrimai lietuvi istorijoje priimti.

Situose trumpuose išvedžiojimuose mums yra šiek tiek paaiškinti Lietuvos istorijos raida XIX a. antrojoje pusėje. Tur jome praleisti kitas visų periodų ir net nepaminėti Amerikos lietuvių spaudoje taip pat panašios romantiškos tendencijos, kur XIX a. gale apstu straipsniai iš Lietuvos istorijos.

V. LIETUVOS ISTORIJOS KELIAS DABAR

Koks yra ir koks tur būti Lietuvos istorijos kelias dabar, begalime atsakyti tik keliomis mintimis.

Kalbėti apie dabartį juo sunkiau, nes mūsų istorijos mokslas, jei taip galima pasakyti, mažai standartizuotas, nematyti standartinių veikalų — daugiau tik atsitiktinis studijos. Suimti tad krivon ir charakterizuoti mūsų istorijos darbą, kada atsitiktinis kokios nors monografijos pasirodymas per metus yra didelis vykis mūsų istorikų gyvenime, kada mes kiekvienas, betirdami tai šį, tai tą palaidai, nesistemiškai, atsitiktinai, neturime dar bendros ar nusistatytos pažiūros preit — yra ne manoma. Net bevartant ir daugiau parašiusi mūsų istorikų veikalus, nematyti kokios ypatingos koncepcijos. Yra tai dažniausiai nesamos lietuviškai ar visai nespausdintos medžiagos surankiojimas su plačiau nepagrįstu savu požiūriu, ar svetimus autorius beskaitant kilusiais samprotavimais. Gyvename, galiausiai sakyti, epigoniškai Lietuvos istorijos laikotarpiu, kur dar neatsiranda vienos pranašesni ir autoritetingesni galvos, sugėbanios nubrėžti artimiausio dešimtmėčio Lietuvos istorijos keli. Koltotūra, negali būti vieningumo tyrimuose, ir toliau bus einama ta paia vaga, kur vienas užklius už vieno klausimelio, kitas atsitiktinai už kito, ir ties jais krapštysis. Nra taip pat dar jokios mūsų istorijos filosofijos. Mūsų naujosios historiografijos, rodos, pats svarbiausiasis uždavinys buvo, atsikraius nuo mįšiško prieškarinio diletantizmo ir naivių romantikų galvojimų — atpalaiduoti Lietuvos istoriją nuo svetimųjų takų, kurias yra jos praeities s skaiton pareiškę kaimynų tyrimai. Dažnai mūsų pokarinių darbų vaduose yra tokie posakiai: rašyti iš Lietuvos istorijos veikalai rusai, rašyti — lenkai, rašyti — vokiečiai ir vis tur jo savo tendenciją, o mes norime paimti savo požiūriu. Nra tai kažkokia originali mintis, nors mes j vis akcentuojame. Jau Dionizas Poška piktinosi svetimųjų iškraipymais. Lenkai rodinį, kad Lietuva yra gyvenama sarmatiškai tautų pagali, taigi priklausanti Lenkijai; net toks Naruševičius daugelyje vietų lietuviams, žemaičiams, pramsams teikiš barbarus, laukinius, niekšius, plėšikait maištininkų vardus. Apie rusus ir vokiečius rašytojus nesako ir be-

kalb ti. Poška tad tikisi, kad busimasis Lietuvos istorijos pasaulietis atsakysis s nuo an epitet lietuvi tautai²⁸.

Tokis istorikas yra. atsirad s tik nepriklausomoje Lietuvoje, beveik tik už šimto met . Jis (t. y. istorik kolektyvas) stengiasi visur pabr žti lietuvi savitum , j didel kult ringum , suredukuoti svetim j tak dominuojan i reikšm ir apskritai surasti lietuvius Lietuvos istorijoje. Šitokia tema rašydamas 1932 m., Dr. Adolfas Šapoka rim iausiu m s besikurian ios istorijos mokslo uždaviniu laik rasti ir parodyti lietuvius Lietuvos istorijoje²⁹. Tai es s skubus ir neatid liotinas reikalas, nes jau ir dabar daug kas m s istorijoje neberand s nieko, nes romantiškasis idealizmas nubluk s ir nebes ko griebtis.

Šitas darbas iki šiol daugeliu atvej buvo negatyvaus pob džio. Pirmau reik jo paneigti kit (svetim j) aiškias tendencijas, sugriauti j paži ras. Ir m s naujoji istoriografija, — žinoma, jau žymiai moksliškesn je plotm je, — turi eiti ta sen ja polemiška linkme. Polemiškas charakteris n ra išnyk s iki pat ši dien . Be abejo, susekti lietuvi individualum ir j pakankamai aiškiai nustatyti m s istorijoje yra rimtas uždavinys, ta iau iš ikišiolinio darbo nematyti, ko mes siekiame Lietuvos istorijoje, nes niekas n ra aptar s, kokia tur t b ti Lietuvos istorijos programa, nei nusak s, kokia yra m s istorijos prasm .

Jeigu dabar m s uždavinys yra praeityje ieškoti lietuvi tautos, kiek ji kaip atskiras vienetas pasireiškia, tai iš kitos pus s esama tam tikro pavojaus, kad gali b ti nueita ir kraštutinumus. Mes, pvz., su šypsniu veide skaitome diletantiškus samprotavimus didelio leidinio „Akty Vilenskoji archeografi eskoj komissij“, kur ypa žangose ir ypatingu akt parinkimu leid jai rusai nuolat steng si pabr žti Lietuvos rusiškum . Tokus išvedžiojimus mes vadiname aiškia rusiška tendencija ir juos atmetame; ta iau ir mums, besistengiant eiti tos antitez s keliu, dedant pastang ap iuopti savit lietuvi gyvenim , atsiranda pavojaus j perd ti arba ži r ti j ten, kur jo n ra buv . Maž taut istorijoje, ilgai gyvenusi po svetimu jungu, ir dabartyje pavoj apsupt , vis nuolat reikia žvalgytis ir dabar savo praeit , ypa jei ji garbinga, — kelti savo s mon praeities vaizdais. (Ta kryptimi, rodos, paprastai ir eina m s spauda, kariuomen , šauliai). Bet šalia patriotinio momento turi b ti nepamirštamas ir istorin s tiesos reikalavimas. Jau Tadas ackis pastebi, kad istorikas tur s viename altoriuje smilkyti ir tiesos dievybei ir prot vi v l ms, bet tuos smilkalus reikia tinkamai suderinti, kad jie b t ilgos ir patvarios vert s ir kad, aiškiai besmilkinant v l ms, neb t paaukotas tikrov s turinys.

domus ia mums gali b ti ek tautos ir jos istorijos pavyzdys, nes ek tautinio atgimimo ir jos naujausios istorijos kelias buvo panašus.

²⁸ V. Maci nas, Lituianistinis s j dis, o. c. 178 psl.

²⁹ „Naujoji Romuva“, 1932 m., 482 psl.

Žymusis j istorikas Juozas Pekažis, 1937 metais mir s, yra laik s reikšming paskait „ ek istorijos prasm “, kuria man teko naudotis vokiškame vertime („Der Sinn der tschechischen Geschichte, 1937). Apžvelgdamas vis ek istorijos vystim si nuo Palackio — j istorijos t vo — per Gollio mokykl iki ši dien , jis instruktiviai išaiškina tiems, kurie ekiškum buvo kl padanges, kad ek istorijos charakteris ir jos vystymasis yra stipriame vakar Europos dvasios ir jos takos poveikyje. Tas atgimimo istorikas Palackis, vokie i Ludeno mokiny, pas kur buvo studijav s ir Johannes Voigtas, buvo dav s ek istorijai toki prasm , kad ekai, kaip kult ringiausi slavai, berods, kult ringesni už pa ius germanus, savo demokratijoje buv laisv s, taikos ir g rio atstovai, kai tuo tarpu germanai atstovav j gai, priespaudai, feodaliniam pasauliui — ek istorij sudar t dviej j g kova, ir Baltojo kalno m šis Palackiui reik s pirmykš ios ek kult ros žlugim . Prieš toki ek istoriosofij Pekažis ypa užakcentuoja, kad šitoks ek ir j pirmykšt s kult ros aukštinnimas dabartin s ek istorik generacijos yra jau kitokis. Jis ypa teigia, kad daug tos ek kult ros prad yra at j iš užsienio. Pekažis pasako, kad ek tautos istorij sudar ne vien tik kova su germanizmu, kaip nor jo manyti Palackis, bet taip pat sigyvenimas pažangesni german ir roman laim jimus, pasidavimas j takai, pasisavinimas j kult ros produkt . Tai es s svarbiausias veiksnys, reikšmingiausias ek istorijos faktas; ir gana didel reikšm yra priskiriama vokiškajam veiksmiui. ia negalime pla iau t domi Pekažio min i pacituoti, ta iau iš j aišku, kad negalima imti tautos praeities ir jos istorijos izoliuotai, ypa kai Europa tur jo sudaryti vien kult rin bendruomen . Ieškoti tautos savitum dar negali reikšti paneigti svetimas takas, kurias, žinoma, svetimieji nori matyti dominuojan ias ir jas pertempti. Užtenka, pvz., tik peržvelgti Antanavi iaus monografijos koncepcij , kur net Gedimino valstyb išeina labai rusiška. Su tokiomis tendencijomis lietuvis istorikas nesutiks, bet jis turi styg ir nepertempti.

Man jau ne kart buvo at jusi mintis, ir skaitant Pekažio paskait dar labiau pasitvirtino, kad Lietuvos istorija yra imama paprastai labai izoliuoti nuo visuotniosios, kad nepaisomos s sijos su pasauline istorija. Paprastai Lietuvos istorija išeina lyg kokia sala visuotin s istorijos j roje. Bet, taip siaurai jos objekt suprasdami, mes galime susiaur ti ir, visur nor dami matyti tik lietuvius, neišlaikyti reikiamos pusiausvyros; yra pavojaus tiesiog lyg kokiuose giliuose šuliniuose užtrokšti savo tyrin jimuose. Daugyb nuostabi sait jungia net pagonišk j Lietuvos istorij su krikš ioniška Europa. Kryžiaus karus, kuri vaidmuo toks didelis m s istorijoje, ordin ir jo strukt r , kuris tiek daug sv r didž. kun-š i užsienio politikoje, galime gerai suprasti tik pažindami vidurini amži kryž. žygi ideologij ir apskritai j dvasi . Net XIII-jam amžiui, kurio

Mindaugo laikams monografij netr ksta, pri jus prie t laik ne izoliuotai, bet platesniu visuotin s istorijos akira iu, galima daug nauja surasti. Ir, šitokiu keliu einant, Stakausko monografijoje „Lietuva ir Vakar Europa XIII a.“ yra duota daug nauj aspekt . Tik artimai susieti su Vakar arba Europos istorija bus labiau pažinti XIV ir XV amž. laikai. Jeigu m s istorijos vadov liai yra izoliuoti, be jokio susiejimo su visuotin ja istorija, tai to neturi b ti tyrin jimuose. Daug toki sait su visuotin ja istorija ypa reikia XVI—XVIII amžiuose. Tiesa, apie tuos laikus maža rašyta, bet paprastai laikytasi tik m s horizonto, be platesn s perspektyvos. Dažnai mes ir savo atgimim , Lietuvos atstatym , vasario 16 d. akto genez aiškinam s, pasitenkindami tik tuo, k galvojo, k jaut ar kokias aspiracijas tur jo m s tautie iai, visai ne statydami t fakt tarp tautin s politikos ar istorijos r mus ir imdami juos labai siaurai ir izoliuotai.

Tokis Lietuvos istorijos sinchronizavimas mums išaiškint dar eil klausim , ypa kunigaikš i gadyn je, ir iškelt nauj problem . „Tik jungiant Lietuvos praeit su Vakara is ir Rytai s m s istorija darosi domi ir ryšk ja jos gili prasm . M s istorijos mokslo yra uždavinys ištirti ir iškelti t tarp tautin s reikšm s vaidmen , kur suvaidino lietuvi tauta, už musi savo praeitimi pozicij tarp ši dviej skirting ir nuo senai sau priešing pasauli “³⁰. Mano nuomone, tai tur t duoti nauj krypt m s Lietuvos istorijos moksle.

Trumpai charakterizuojant m s esam istorijos krypt , reikia pasakyti, kad ji iš romantizmo prieglobs io dar n ra visiškai išsilaisvinusi. Ji dar yra pusiau pragmatiška. Jei XIX a. m s m g jai istorij jo j laiko aktuali interes vedami, tai buvo tikslinga. Tada buvo taip pat naudinga viskas, kas tik randama prieš lenkus, kur tik pasireišk lietuvi separatizmas, kur vis reik jo užakcentuoti, nes reik jo nuo lenk atskirti.

Istorija tur jo b ti vertinama tuo pagrindiniu mastu. Iš ia jo tendencija visk atleisti Vytautui ir j garbinti, ta iau nieko nedovanoti Jogailai, ir tai tod l, kad pirmojo pastangos, ir kovos sutapo su tautin mis v lyv palikuoni aspiracijomis, o antrasis buvo stat s Lietuvos kunigaikštyst jai v liau pragaišting keli . Kad tos Vytauto aspiracijos buvo kit interes vedamos, kad Jogailos vertinimas turi b ti padarytas iš ano laiko pasiimtu mastu — niekam tada negal jo r p ti. Šitas tautiš kai politišk as ir romantišk as požvilgis m s praeit yra tautiniame atgimime suvaidin s savo didel rol . Bet iš dalies tos pa ios s vokos kursuoja ir dabar, ypa visuomen je. Žinoma, ia prisideda ir m s grožin ar dailioji literat ra, kuri dažnai be jokio istorinio fono, išskyrus, berods, K. Puidos Magnus Dux, sudaro visuomen je, istorijos tyrin jim mažai skaitan ioje, klaidingas s vokas.

³⁰ J. Stakauskas, „Nauj. Romuva“, 1936 m., 779 psl.

Jei visuotinioji istorija pas mus neturi, rodos, kit uždaviniai, kaip tik perteikti Vakar Europos mokslo rezultatus, tai Lietuvos istorija turi kurti. Iki šiol tos k rybos yra buv labai maža. Mes nepaj giame iki šiol ryškiai atspalaiduoti net nuo lenk , kurie, ar mes norime ar nenorime, tyrin ja Lietuvos istorij , t. y. Magni Ducatus Lithuaniae praeit , žinoma, savo tyrin jimams duodami kitus uždavinius. Kadangi jie nei iš savo šaltini rinkini , nei iš monografij iki šiol kunigaikštyst s nebuvo išskyr , tai mes dar daug turime naudotis j produktais, pasitenkindami tik savais samprotavimais.

Kuriant Lietuvos istorij , — ia nebegaliu nurodin ti pla iau konkrečiai problem , k mes tur tume d mes kreipti, — mums reikia atsisa-kyti nuo tos pragmatiškai-didaktin s minties, kuri „stipryb semti iš praeities“ dominavo iki D. karo. M s istorija turi b ti pakelta moksliškai suprastos genetin s istorijos laipsn . Rimtas m s istorijos uždavinys yra sau pasigaminti platesn sistemin kurs . Klaidinga paži ra, kad tik prirašius daug monografij , lyg koki plyteli statiniui — b t galimas statyti Lietuvos istorijos r mas. Visi didieji ir tautiškieji istorikai buvo pad j nuo sistemin kurs . Palackis, Narbutas, Voigtas, net m s Daukantas raš istorijos kursus, kuri mes nedr stame rašyti. Tiesa, gali b ti daug nukrypim , netobulybi , bet tada b t kitiems rim iau sia proga papildyti, atitaisyti. Tokiu b du išsidirbt tam tikra paži ra m s istorij , atsirast perijodizacija.

Iki šiol jau nemaža buvota didži j kun-š i gadyne; išskyrus Algird , jau visi svarbieji kun-š iai turi savo monografijas, kai kurie net po por , ta iau nieko n ra Kazimiero laikams ištisai pusei šimtme io, lygiai taip pat visai apleisti paskutinieji trys gediminiai iai. Kad pounijiniai laikai apleisti taip pat, seniai visi žinome, ta iau ia jau šis tas daroma. Prof. Lappo, o iš lietuvi A. Šapokos, yra jau vertinta svarbiausia Lietuvos istorijos problema — teisiniai Lietuvos ir Lenkijos santykiai po 1569 m., atpalaiduojant Lietuv nuo subjektyvi lenkišk patriotini prejudicij . Bet iki 1569 m. unijos istorija, nors ir yra bandym , m s neištirta. ia dar reikalingas Haleckio darbui antidotas. Teisingai yra pasteb j s J. Matusas: kad ir labai garsiais svetimais mokslininkais m s istorikas negali pasitik ti. Bet neužtenka, svetim j darbus perkratin jant, tik praeinamo sp džio ar samprotavim . Daug dar turime svarbi seniausios istorijos klausim . Tarpe j rim iausias etnografini sien ir prot vyn s klausimas. Ribos rytuose, šiaur je, vakaruose, pietuose XIII—XV amž. — svarbi m s praeities problema. Pili ir istorini vietovi lokalizavimas apgyvendinimo eiga yra taip pat, su mažom išimtim, nelie iami „Tabu“

Pas mus daugyb je klausim ne tik patys faktai dar n ra ištirti ir nustatyti, bet net nepaskelbta medžiaga tiems faktams nustatyti, ypa XVI—XVIII amž. ia v l n ra jokio plano. Tod l daugelyje sri i pir-

ma dar reikia atlikti didelis prirengiamasis darbas, kad būtų galima prieiti prie galutinio, aukštesniojo istorijos tikslo.

Iki šiol dažnai temas apsprsavo parol užsiimti tik tuo, kas momentui ar politikai gali būti naudinga, bet šitokia kryptimi ilgalaiki vertybė negalima sukurti. Pagaliau kartais istoriko darbo uždaviniai nesiderina su momento reikalavimais. Jei mūsų istorijos mokslas bus norima paversti momento ginklu kovoti prieš svetimą propagandą, jei iš istoriko bus reikalaujama, kad jis tik rodytų tai, kas politiškai gali būti naudinga, objektyvus tyrinėjimas nebus manomas.

Žinoma, visose kylančiose ir atsistatančiose tautosose visados bus jaujamas reikalas ištyrinti, sukurti, pasigaminti savo praeities istoriją, nes jos pažinimas sukelia tautinį sąmoningumą, sudaro tautinį individualumą, duoda, taip sakant, savąją fizionomiją tautai ir praeityje. Tačiau jis turi būti apdairus ir nuoseklus.

Mums reikia taip pat susiorientuoti ir esamoje situacijoje. Dažnai mūsų darbas panašus yra prie didelio krivos besikrapštinant žmogel, kuris nemato, kas yra anoje jos pusėje. Gal panašiai samprotavim akivaizdoje prieš 7-rius metus rašė apie mūsų istoriją ir istorikas P. Stuo-
pis: „Bej giški, kuklūs, neekspansyvūs, be galios, be kurybinės drąsos, be širdies, be meilės, be nieko, mūsų istorikai. Jie istorikai-epigonistai, amatininkai, profesionalai, buhalteriai, chronologai, dogmatikai, pedantai, popieristai“³¹.

Šitokiomis atskiriomis mintimis, nederindamas konkrečiau ir detaliau analizuoti mūsų istorijos nepavydėtinos padėties, ir baigiu savo pastabas. Jie visai nepalieja Lietuvos istorijos, svetimą jai rašomos, ir uždaviniai mokymuose, populiarizuojant ją.

³¹ „Naujoji Romuva“, 1931 m., 470 psl.